

HRVATSKO FILOZOFSKO DRUŠTVO

ODSJEK ZA FILOZOFIJU
FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U SPLITU

Simpozij
V. MEDITERANSKI
KORIJENI FILOZOFIJE

*UZ 300. OBLJETNICU ROĐENJA
RUĐERA BOŠKOVIĆA*

24.–26. ožujka 2011.
Stara gradska vijećnica
Narodni trg, Split

Organizacijski odbor

Prof. dr. sc. Mislav Kukoč, predsjednik Organizacijskog odbora
Marita Brčić, prof., tajnica
Mira Matijević, poslovna voditeljica
Prof. dr. sc. Pavo Barišić
Prof. dr. sc. Dunja Jutronić
Prof. dr. sc. Luka Tomašević
Doc. dr. sc. Borislav Dadić
Doc. dr. sc. Hrvoje Relja
Dr. sc. Tonći Kokić
Ljudevit Hanžek, mag. struke

Organizatori

Hrvatsko filozofsko društvo
Odsjek za filozofiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Simpozij se organizira uz potporu

Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu
Sveučilišta u Splitu
Poglavarstva grada Splita
Hrvatske turističke zajednice
Turističke zajednice grada Splita

Sadržaj

<i>Mislav Kukoč</i> , Uvod: V. Mediteranski korijeni filozofije	5
Program simpozija	9
Sažeci izlaganja	15
Adresar sudionika	67

Uvod

V. MEDITERANSKI KORIJENI FILOZOFIJE

Mislav Kukoč

Predsjednik Organizacijskog odbora simpozija

Mediteran je kolijevka zapadno-europske filozofije i znanosti koja, zajedno s mediteranskim naslijeđem hebrejsko-kršćanske religijske tradicije udara temelje zapadno-europske kulture i civilizacije. Zapadna filozofija i znanost započinju svoj povijesni razvoj početkom 6. st. pr. Kr. na istočnoj obali Mediterana, u maolazijskim grčkim kolonijama Miletu i Efezu, te obližnjim otocima, potom se širi do Eleje i Sicilije da bi svoj vrhunac postigla u Ateni, jednom od središta antičkog Mediterana. Daljnji razvoj antičke filozofije, od helenizma do srednjovjekovne epohe, preko novih središta filozofske misli Aleksandrije i Rima također je sudbinski vezan za Mediteran. Stvaranje, sukobljavanje i međusobno prožimanje mediteranskih kultura, specifični mediteranski multikulturalizam dao je bitno obilježje daljnjem razvoju filozofije Zapada. Na drugoj strani, grčka antika, helenističko-rimsko naslijeđe, Bizant, orijentalne arapske tradicije, uz pečat nove islamske religije presudno oblikuju i islamsko-arapsku srednjovjekovnu filozofiju, kulturu i civilizaciju. Bizantinci su grčku filozofiju prenijeli Arapima, a oni, posredstvom križarskih ratova, preko svojih vodećih filozofa, Avicene, Averoesa, Ibn Halduna, vratili Europi u njoj već zaboravljeno naslijeđe Aristotelove filozofije.

To su samo neke od početnih premisa i napatuka za tematiziranje sadržaja simpozija *Mediteranski korijeni filozofije*. Dakako ne i jedini. Sljedeći aspekt koji ulazi u tematski okvir simpozija odnosi se na utemeljenje hrvatske filozofije, koja se, kako u svojim početcima tako i u najsajnijim vrhuncima, korijeni u mediteranskom dijelu svojega višeregionalnoga kulturnog identiteta. Počam od Hermana Dalmatina, preko Marka Marulića, pa do Matije Vlačića Ilirika, Frane Petrića i Ruđera Boškovića, da spomenemo samo najznamenitija imena.

Treći sklop što ulazi u okvir teme simpozija odnosi se na filozofsko ali i interdisciplinarno promišljanje specifičnosti mediteranskog multikulturalnog prostora, često tijekom povijesti opterećenog vjerskim sukobima i međucivilizacijskim napetostima, na jednoj strani, ali i toposa bogate tradicije, kulturnog stvaralaštva, interkulturalnih susreta i međusobnih prožimanja, prostora s velikim potencijalom međucivilizacijskog dijaloga, pomirenja i svekolikog napretka. S tim u svezi otvaraju se pitanja, teme i problemi koji se promišljaju na ovome simpoziju:

- Utječu li mediteranski korijeni filozofije na nastanak i razvoj suvremene filozofije Mediterana?
- Filozofsko promišljanje mediteranskog multikulturalizma
- Poticaji mediteranske filozofije za utemeljenje globalnog ethosa kao pretpostavke međucivilizacijskog dijaloga
- Filozofija Mediterana kao globalizacijska paradigma

Hrvatsko filozofsko društvo i Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu organiziraju međunarodni filozofski i interdisciplinarni simpozij *V. mediteranski korijeni filozofije*, od 24. do 26. ožujka 2011., i ove godine u prekrasnom renesansnom zdanju Stare gradske vijećnice u Splitu, koja, kao ogledni primjerak mediteranske kulturne baštine, savršeno korespondira s duhom i svrhom simpozija.

Ovogodišnje jubilarne *V. Mediteranske korijene filozofije* posvećujemo 300. obljetnici rođenja velikog hrvatskog i svjetskog filozofa i svestranog prirodoznanstvenika i humanista Ruđera Josipa Boškovića, rođenog u Dubrovniku 18. svibnja 1711. godine. Premda je ušao u europsku kulturnu povijest kao astronom, fizičar, matematičar, građevinar, arhitekt, geodet, arheolog, diplomat i pjesnik, Bošković je i danas najznamenitiji kao filozof prirode. Iako je za života stekao svjetsku slavu kao univerzalni znanstvenik, pišući svoja glavna djela na latinskom jeziku, te postavši članom mnogih akademija i najviših znanstvenih ustanova Engleske, Francuske, Italije i Austrije, Bošković je trajno ostao vezan uz Mediteran i svoj rodni Dubrovnik, o čemu svjedoči činjenica da se čitava života dopisivao na svom materinskom hrvatskom jeziku sa sestrom Anicom i braćom Barom i Božom. A u predgovoru svojega remek-djela *Theoria philosophiae naturalis* navodi da je, šecući po Rijeci Dubrovačkoj s prijateljem Marinom Sorkočevićem, došao na misao o mogućnosti sinteze Leibnizove i Newtonove koncepcije strukture materije. Sve to govori u prilog našem vjerovanju da su *Mediteranski korijeni filozofije* pravo mjesto za obilježavanje obljetnice

ovoga znamenitog hrvatskog, mediteranskog, europskog i svjetskog filozofa i znanstvenika.

O tome svjedoči i tematska usmjerenost odabranih priloga. Filozofi i znanstvenici iz Hrvatske i inozemstva u desetak priopćenja, u programu prvoga dana simpozija, analiziraju različite aspekte i dimenzije Boškovićeve filozofskog, znanstvenog i literarnog djela.

U priopćenjima s jubilarnih *V. Mediteranskih korijena filozofije*, uz priloge koji osvjetljavaju univerzalni duh našeg velikog filozofa i znanstvenika Ruđera Boškovića, obuhvaćen je široki spektar različitih aspekata predstavljene teme simpozija; od filozofijskog i kulturološkog problematiziranja pojma Mediterana, do promišljanja mediteranskih korijena svjetske i hrvatske filozofije u rasponu od antike do suvremenosti. Interdisciplinarni karakter simpozija predstavljen je i priopćenjima koja, uz dominirajuću filozofiju, pokrivaju područja kulturologije, religiologije, lingvistike, pjesništva, estetike, povijesti, ekonomije i fizike. U više priopćenja naglašuje se specifični fenomen mediteranskog interkulturalizma; odnos, dijalog i paralele različitih kulturnih, civilizacijskih, filozofskih i religijskih sastavnica osebujnog multikulturalnog mediteranskog duha.

O tematskoj relevantnosti *Mediteranskih korijena filozofije*, koju već petu godinu zaredom sličnim riječima obrazlažemo, kao i o uspješnom etabliiranju simpozija na filozofskoj karti Hrvatske i Mediterana, svjedoči i zamjetan interes uglednih filozofa i znanstvenika iz raznih dijelova Hrvatske, kao i iz »bližeg« inozemstva – iz zemalja mediteranskog i regionalnog okružja: Bosne i Hercegovine, Makedonije, Slovenije i Srbije.

Objavljeni tematski blokovi s prethodnih *Mediteranskih korijena filozofije* u časopisu *Filozofska istraživanja* br. 107 i 116, kao i opsežan zbornik *Filozofija mediterana*, u izdanju Hrvatskog filozofskog društva i Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta u Splitu, dakle već tri ugledne edicije objavljenih radova, neprijeporno potvrđuju da naš simpozij ostavlja zamjetan materijalni i duhovni trag, kako u Hrvatskoj, tako i u široj regiji. Vjerujemo da smo na dobrom putu i da će se odjeci sljedećih *Mediteranskih korijena filozofije* postupno širiti čitavim Mediteranom.

PROGRAM SIMPOZIJA

ČETVRTAK, 24. ožujka 2011.

09.00–09.30 **Otvaranje skupa i pozdravne riječi**

Mislav Kukoč, predsjednik Organizacijskog odbora

Lino Veljak, predsjednik Hrvatskog filozofskog društva

Ivica Martinović, ravnatelj Instituta za filozofiju

Marko Trogrlić, dekan Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu

Ivan Pavić, rektor Sveučilišta u Splitu

Željko Kerum, gradonačelnik grada Splita

09.30–09.45 **Dragan Poljak, Franjo Sokolić, Mirko Jakić** (Split): Značaj Ruđera Boškovića u razvoju ideje polja u klasičnoj elektrodinamici

09.45–10.00 **Tomislav Petković** (Zagreb): Boškovićeve *Teorija* o jednoj sili i apercepcije čestica u filozofiji prirode. Ogljed o 300. obljetnici rođenja

10.00–10.15 **Željko Škuljević** (Zenica): Bošković kao etičar. Malizam i indiferentizam: (ne)mogući utjecaj na Branislava Petrovića

10.15–10.30 **Alen Tafra** (Pula): Dodir Mediterana i Istočne Europe u svjetlu »filozofske geografije«

10.30–10.45 **Dževad Drino** (Zenica): Putopisac Ruđer Bošković

10.45–11.15 *Rasprava*

11.15–11.45 *Stanka za kavu*

11.45–12.00 **Lucijana Armanda** (Split): Englesko-mediteranske književne veze Ruđera Boškovića i Josipa Torbarine

12.00–12.15 **Ivana Tomić Ferić** (Split): Dr. Julije Bajamonti (1744.–1800.) i Ruđer Bošković (1711.–1787.) – hrvatski enciklopedisti 18. stoljeća

12.15–12.30 **Jevgenij Paščenko** (Zagreb): Nacionalni pisac izvan povijesti nacionalne književnosti: Križanić, Bošković

- 12.30–12.45 **Sead Alić** (Zagreb): O determinizmu i tehnodeterminizmu
- 12.45–13.00 **Zlatko Juras** (Podstrana): Od Boškovića do Einsteina
- 13.00–13.30 *Rasprava*
- 13.30–15.30 *Stanka za ručak*
- 15.30–15.45 **Pavo Barišić** (Split): Fama – glasnica istine ili privida?
- 15.45–16.00 **Željko Kaluđerović** (Novi Sad): Pravilnost i ritam evolucije pravde u *Orestiji*
- 16.00–16.15 **Zoran Arsović** (Banja Luka): Prostor polisa i rođenje filozofije
- 16.15–16.30 **Dafne Vidanec** (Zagreb): Aristotelova ideja nepokrenutog pokretača kao model za mišljenje i razumijevanje moralne dimenzije osobnog identiteta
- 16.30–16.45 **Tihomir Radić** (Split): Aristotelovo shvaćanje gospodarsvene dvojstvenosti u državi
- 16.45–17.00 **Siniša Matić** (Zadar): Aristotelove u odnosu prema tradicionalnim i modernim oprjekama: usporedni prikazi pomoću logičkih šesterokuta
- 17.00–17.30 *Rasprava*
- 17.30–18.00 *Stanka za kavu*
- 18.00–18.15 **Marin Beroš** (Pula): O Zenonovom »gradu mudraca«
- 18.15–18.30 **Davor Balić** (Osijek): Izvori Kotruljevićeve filozofije prirode u *De navigatione* (1464)
- 18.30–18.45 **Krešimir Čvrljak** (Zagreb): Marko Marulić, Erazmo Roterdamski i Ivan Polikarp Severitan »Barbula« Šibenčanin: renesansni divulgatori *Katonskih distiha*
- 18.45–19.00 **Miroslav Artić** (Zagreb): Utemeljenje globalnog ethosa kao pretpostavke međucivilizacijskog dijaloga
- 19.00–19.15 **Marko Kardum** (Zagreb): Estetika i poetika Frane Petrića
- 19.15–19.45 *Rasprava*
- 20.00 *Večera*

PETAK, 25. ožujka 2011.

- 09.00–09.15 **Katarina Rukavina** (Rijeka): *Mimesis* i apstraktna umjetnost
- 09.15–09.30 **Vani Roščić** (Zadar): Odabrana pitanja estetike svjetla
- 09.30–09.45 **Lidija Piskač** (Beretince): Simone Weil i dvije hrvatske interpretacije njezina mišljenja
- 09.45–10.00 **Josip Mužić** (Split): Upoznavanje sebe u okruženju relativizma
- 10.00–10.15 **Ivana Knežić** (Zadar): Mehanicizam i nominalizam – dvije strane Hobbesove »metafizike«
- 10.15–10.30 **Spahija Kozlić** (Zenica): Prosvjetitelji u fizici: Epikur i Heisenberg
- 10.30–11.00 *Rasprava*
- 11.00–11.30 *Stanka za kavu*
- 11.30–11.45 **Marko Jakić** (Split): Korijeni Rawlsova poimanja dobra kao etičke vrijednosti
- 11.45–12.00 **Tonći Kokić** (Split): Eugenika: znanstveno-ideološka mješavina
- 12.00–12.15 **Ruža Kovačević** (Trogir): Igra kao vrata ulaska u društvenost
- 12.15–12.30 **Gabriela Bašić** (Split): *Sense-data* teorija percepcije
- 12.30–12.45 **Ljudevit Hanžek** (Split): Intencionalizam i/li disjunktivizam
- 12.45–13.15 *Rasprava*
- 13.30–15.30 *Stanka za ručak*
- 15.30–15.45 **Daniel Bučan** (Zagreb): Avicenna i problem bitka (kako je viđen u islamu i arapskom jeziku)

- 15.45–16.00 **Orhan Jašić** (Sarajevo): Odnos božje objave i uma u Ibn Tufaylovom djelu *Hayy b. Yaqzan*
- 16.00–16.15 **Nusret Isanović** (Zenica): Mediteranska misao suvremenog marokanskog filozofa M. ‘Ābida al-Jābirīja
- 16.15–16.30 **Dejan Donev** (Kumanovo): Etički aspekti bogumilskog pokreta i značaj Mediterana u njegovu širenju
- 16.30–16.45 **Zlatan Omerspahić** (Zenica): Pravo na rat kroz prizmu filozofske misli Mediterana i suvremenih pravnih rješenja
- 16.45–17.00 **Rok Svetlič** (Koper): Dva filozofska putovanja od Mediterana prema Centralnoj Europi
- 17.00–17.30 *Rasprava*
- 17.30–18.00 *Stanka za kavu*
- 18.00–18.15 **Mislav Ježić** (Zagreb): Pretpovijest filozofije na Sredozemlju: Što znače podudarnosti između Parmenida iz Eleje i Uddālake Ārunia iz naroda Kurupancala?
- 18.15–18.30 **Nebojša Vasić** (Zenica): Između istoka i zapada: mogućnost(i) mediteranskog dijaloga
- 18.30–18.45 **Ivan Bodrožić** (Zagreb): Doprinos Aleksandrijske škole za kršćansko prihvaćanje helenističke kulture
- 18.45–19.00 **Borislav Dadić** (Zadar): Filozofske rasprave o duši od Augustina do Ivana Scota Eriugene
- 19.00–19.15 **Lenart Škof** (Koper): »Mediterranean« as a topos of future politico-ethical change
- 19.15–20.00 *Rasprava i zatvaranje simpozija*
- 20.00 *Svečana večera*

Subota, 26. ožujka 2011.

09.00–15.30 *Izlet u Split i Klis*

SAŽECI IZLAGANJA

SEAD ALIĆ

Centar za filozofiju medija / Vern

O determinizmu i tehnodeterminizmu

Ideja teksta je povezati neka Boškovićeva razmišljanja o promjenama do kojih dolazi promjenom rasporeda i odnosa čestica, odnosno brzini kretanja tih čestica (što vodi svojevrsnom determinističkom ustrojstvu) i suvremenih razmišljanja unutar široko postavljene grane filozofije medija gdje se analizira fenomen takozvanog tehnološkog determinizma.

Koja je veza determinizma (prirode) uzrokovanog spoznajom ustrojstva i zakonitosti gibanja svega postojećega i tehnološkog determinizma na kojega se pozivaju kritičari teorija koje ukazuju na značenje tehnike u medijskim posredovanjima?

LUCIJANA ARMANDA

Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu

**Englesko-mediteranske književne veze
Ruđera Boškovića i Josipa Torbarine**

U članku autorica pokušava odrediti značaj i utjecaj članka Josipa Torbarine pod nazivom *Bošković u krugu engleskih književnika* iz 1950. Polazi se od postavke da R. Bošković i njegov proučavatelj J. Torbarina imaju mnogo toga zajedničkoga. J. Torbarina je poznat kao vrhunski proučavatelj i prevoditelj Shakespearea, ali je to tek postao nakon što je u Engleskoj napisao disertaciju o talijanskim utjecajima na pjesnike Dubrovačke republike. Tako su i Torbarina i Bošković djelovali pod utjecajem Mediterana i Dubrovnika. Osim toga, na njih je snažan utjecaj imao i boravak u Engleskoj.

ZORAN ARSOVIĆ

Filozofski fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci

Prostor polisa i rođenje filozofije

Izlaganje nastoji pokazati u kojem smislu rođenje prostora političkoga predstavlja svojevrstan »uvod u filozofiju«. Fokusira se na dvije bitne i esencijalno nerazlučive stvari: prva je odnos polisnog »centriranja« života i novog »centriranja govora« (iz kojeg istječe filozofski diksurs), a druga se tiče specifične »atmosfere« koja ne samo da pridahnjuje »polisne prilike« već ih umnogome i profilira. Na taj se način čuva »materinstvo« grčke racionalnosti, tj. onaj prostor iz kojeg nam se ona, kao Grčka, i obraća u raskošu i bogatstvu razlikā. Ako je ton ovog obraćanja modernom uhu neprihvatljiv to ne smije biti razlogom za njegovu modifikaciju. Naprotiv, treba učiniti sve kako bi se neprihvatljivom ukazala dobrodošlica. Jer, ukoliko netko misli da sa razumom mnogo bolje stoji nego s mitom, utoliko se samo više vara.

MIROSLAV ARTIĆ

Zagreb

Utemeljenje globalnog ethosa kao pretpostavke međucivilizacijskog dijaloga

U tekstu se polazi od Petrićeve vizije čovjeka kao izvornog stvaraoca. Čovjek aktivno kreira vlastitu povijest i on je, prema Petriću, onaj koji angažirano pokreće, transformira i vodi zbivanja u vremenu i prostoru.

Analitičkim i komparativnim čitanjem Petrićevih tekstova u *Novoj sveopćoj filozofiji (Pampsychia)* istraživali bi se mehanizmi koji čovjeka mogu voditi prema izopačenom i ponašanju. Istodobno bi se istraživali i oni mehanizmi koji pojedince i zajednice ponovo vraćaju humanitetu, onoj prvobitnoj dimenziji koju Petrić toliko zdušno zastupa.

Tekstove bi analizirali u okvirima Petrićeve nove sveopće vizije čovjeka (*Pampsychia*), aktivnog i angažiranog stvaraoca, pod pretpostavkom da se za njega općenito može reći da svojim radom u svijetu i životu svakodnevno potvrđuje svoju kreativnu snagu kojom stvara djela kao nove dinamičke cjeline (Filipović).

Njegova motivirajuća vizija čovjeka aktivnog stvaraoca i danas ostaje živa inspiracija za utemeljenje globalnog ethosa kao pretpostavke međucivilizacijskog dijaloga.

DAVOR BALIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Izvori Kotruljevićeve filozofije prirode u *De navigatione* (1464)

U trećoj knjizi svojega spisa *De navigatione* (*O plovidbi*) dubrovački ranorenesansni mislilac Benedikt Kotruljević (oko 1416–1469) posvetio se temama iz filozofije prirode. U zasebnim poglavljima spomenute knjige tako je, primjerice, obradio: postanak, broj i vrste vjetrova, dugu, halo, munju, dvanaest znakova Zodijaka, nazive i svojstva sedam planeta, solsticije i ekvinočije. Zbog Kotruljevićeve usmjerenosti na ove teme i zbog godine nastanka njegova rukopisa (1464), Ivica Martinović je još 2000. godine zaključio da s trećom knjigom spisa *O plovidbi* »začinje blistava hrvatska dionica renesansne prirodne filozofije.«

Da bi potkrijepio svoje opise meteoroloških i astronomskih pojava, Kotruljević se, očekivano, pozvao i na stajališta brojnih pisaca. U svojem ću se izlaganju usmjeriti upravo na izvore njegovih prirodnofilozofskih gledišta. Naime, svojim izvorima Kotruljević se koristio na različite načine, zbog čega ih je u trećoj knjizi spisa *O plovidbi* moguće razvrstati u tri kategorije. U prvu kategoriju spadaju izvori kojima se Kotruljević koristio neposredno, znači oni o čijem nas je nauku obavijestio zahvaljujući vlastitu uvidu u njihove spise, a u drugu spadaju izvori kojima se koristio posredno, znači oni o čijem nas je nauku obavijestio posredstvom spisā kojima se služio. U treću, pak, kategoriju spadaju izvori koji se, ovisno o Kotruljevićevu pristupu, mogu uvrstiti ili u prvu ili u drugu kategoriju: u nekim slučajevima Kotruljević se oslonio na neposredan uvid u njihove spise, a u nekim slučajevima se oslonio na spise posrednikā.

U neposredne izvore, a kojih je desetak, spadaju, primjerice, Ptolemej, Vergilije i Albert Veliki, koji je i najčešći izvor treće knjige spisa *O plovidbi*, te talijanski pjesnik i Kotruljevićev suvremenik Antonio Panormita (Antonio Beccadelli, 1394–1471), dok u posredne izvore, a kojih je tridesetak, spadaju, primjerice, Anaksimandar, Heraklit, Empedoklo, Aristotel, Platon, Teofrast i Seneka. Od izvora, pak, koji spadaju u treću kategoriju izdvajam crkvenog naučitelja Izidora iz Sevilje.

Fama – glasnica istine ili privida?

Premda se u filozofskim raspravama ne tematizira često, Fama zacijelo ima istaknuto mjesto u razmatranju različitih perspektiva pojavljivanja istine. Prepletanje i povezivanje javnoga mišljenja i glasine, glasa koji se pronosi, govorkanja, priče, odnosno kaže, poniknulo je i razvijalo se osobito u mediteranskom ozračju. U ocrtu toga pojma od starih Grka i Rimljana pjesnički opisi i filozofske refleksije ukazuju na poseban način širenja i iskrivljivanja, skrivanja i otkrivanja istine. U uporabi su i danas izreke koje dolaze iz latinskoga kao što su »fama crescit eundo« u značenju »glasina raste idući, tj. svatko ponešto doda« ili »fama volat« u smislu »glasina leti, tj. brzo se širi«. Kao personifikacija glasine i mnijenja puka u opisima rimskih pjesnika Vergilija i Ovidija Fama je prikazana kao boginja. Perspektiva iz koje Fama promatra svijet i širi glasine zacijelo i danas fascinira zornošću. Pjesničke alegorije dadu se prisposobiti filozofskim iskazima o pojmovnim oprekama istine i privida, znanja i mnijenja. Pjesnik opisuje Famu kao glasnicu istine koja, s jedne strane, istinu širi, razglašuje i objavljuje, ali s druge strane, istodobno zastire, zasjenjuje, dopunjuje lažju i pridaje joj pri tome demonsku ili božansku aureolu.

Izlaganje polazi od pitanja o uporištu glasine i mnijenja, Fame. Koja je perspektiva istine koju iznosi na vidjelo i dalje razglašuje Fama? Na kakav se temelj oslanja? U čemu počiva neobična moć i zavodljivost Fame? Kako se Fama pojavljuje u modernim medijima komunikacije, gdje stanuje i u čemu je njezina demonska snaga? U izlaganju se prvo prikazuju i tumače pjesnički opisi Fame u djelima Vergilija i Ovidija. Potom slijedi usporedba i razmatranje filozofskih refleksija o istini i prividu – s naglaskom na dvije metafizičke prisposobe istine u Parmenida i Platona. Na kraju slijedi kritički osvrt na suvremeno idoliziranje javnoga mnijenja iz obzora opreke između glasine i privida, s jedne strane, istine i bitka, s druge strane. Je li Fama glasnica istine, kako je oslovljavaju pjesnici, ili privida i mnijenja, kako upozoravaju filozofi?

GABRIELA BAŠIĆ

Split

***Sense-data* teorija percepcije**

Sense-data teorija percepcije jest teorija prema kojoj izravni predmeti opažanja nisu od uma nezavisni predmeti, već predmeti čije postojanje u potpunosti ovisi o subjektovu umu. Ti se predmeti uvriježeno nazivaju *sense-data*. Ovu su teoriju percepcije zastupali mnogi autori u povijesti zapadne filozofije, pri čemu njezino prihvaćanje nisu uvijek temeljili na eksplicitnoj argumentaciji. U svojem u izlaganju analizirati tri najpoznatija argumenta u prilog *sense-data* teoriji percepcije: argument iz *perceptualne relativnosti* (izravni predmet opažanja stalno mijenja svoja svojstva, što nije slučaj s fizičkim predmetom), argument iz *vremenskoga razmaka* (subjektovo percipiranje određenoga predmeta ne događa se u istome trenutku u kojemu je predmet onakav kakav ga subjekt percipira) i argument iz *halucinacije* (stanje u kojemu nema fizičkoga predmeta koji bi se mogao opaziti jest subjektivno nerazlučivo od veridičke percepcije). Pokušat ću pokazati da pomnije razmatranje tih argumenata ne opravdava pristanak uz *sense-data* teoriju percepcije u onoj mjeri u kojoj se to često smatralo opravdanim.

MARIN BEROŠ

Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«, Pula

O Zenonovom »gradu mudraca«

Za Zenonom iz Kitija, osnivačem stoičke filozofske škole, nije ostalo sačuvanih tekstova. Ipak, premda su nam njegova učenja dostupna kroz fragmente i komentare drugih filozofa, njihov utjecaj se vidi kroz cijelu antiku, ako ni po čem drugome, onda po dugovječnosti škole koje se Zenon smatra začetnikom. Najslavnijim, a možda je čak točnije reći najozloglašnijim, njegovim djelom smatra se *Politeia*, kratki spis nastao po uzoru na Platona, u kojem ovaj stoički filozof daje svoje prijedloge za idealnu društvenu zajednicu kojom vladaju mudrost i vrlina. Značaj Zenonova »grada mudraca« leži i u tome što u kasnijem stoičkom učenju prerasta u doktrinu kozmopolisa – kozmičkog grada jedinstva bogova i ljudi, presudnu za oblikovanje ideje kozmopolitizma, koja je imala, a još uvijek i ima, veliki utjecaj na svijet kakav danas poznajemo.

IVAN BODROŽIĆ

Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Doprinos Aleksandrijske škole za kršćansko prihvaćanje helenističke kulture

Od samog početka širenja, kršćanstvo je došlo u doticaj s mnogim elementima helenističke kulture. Tijekom prvog i drugo stoljeća bilo je više situacija koje su svjedočile o postupnom približavanju i međusobnom uvažavanju kršćanstva i grčke filozofije. No isto tako bilo je isto toliko reakcija na takvo približavanje, koje je ostalo parcijalno i upitno sve do konca 2. st. Zahvaljujući dvojici velikih predstavnika Aleksandrijske škole, Klementu i Origenu, dogodio se intenzivan i neraskidiv susret kršćanstva i grčke kulture, napose filozofije, što će ostati trajan smjerkaz i za kasnija stoljeća. Stoga je cilj ovim radom propitati okolnosti u kojima je došlo do susreta kršćanstva i helenističke kulture u Aleksandriji, te ukazati na uvjete pod kojima je bio moguć takav susret.

DANIEL BUČAN

Zagreb

Avicenna i problem bitka (kako je viđen u islamu i arapskom jeziku)

Avicennino razumijevanje bitka je određeno (islamskim) religijskim kontekstom njegove misli i (arapskim) jezikom u kojem je ta misao ostvarena.

Ideja Prvoga počela (odnosno Prvoga uzroka) kao Počela bitka (a ne Počela kretanja) utemeljena je na (bitno religijskom) poimanju da su bića u svijetu kontingentna: biće može postojati, ali može i ne postojati, jer njegovo postojanje ovisi o nekom uzroku. A budući da lanac uzroka ne može biti beskonačan, mora postojati neki prvi uzrok, čiji bitak – budući da prvi uzrok nije uzrokovan – mora biti nužan. Taj prvi neuzrokovani uzrok nužnoga bitka jest podarivatelj bitka svemu kontingentnome. Odatle i Avicennina ideja o bitku koji se »pridružuje«
bîti.

No arapski jezik također upućuje na takovu ideju. Budući da u arapskome nema glagola koji znači *biti*, arapski logičari nisu mogli formulirati čisti egzistencijalni iskaz. Zato su umjesto egzistencijalnog iskaza rabili atributivni iskaz koji se po dogovoru smatrao egzistencijalnim. U takovu iskazu bitak uistinu jest »nešto«
što se atribuiralo bîti bića, a ta konceptualizacija bitka osnova je Avicennine ideje o bitku kao svojevrstnom prigodku bîti.

KREŠIMIR ČVRLJAK

HAZU, Zagreb

Marko Marulić, Erazmo Roterdamski i Ivan Polikarp Severitan »Barbula« Šibenčanin: renesansni divulgatori *Katonskih distiha*

Doba već ocvalog spisateljstva u imperatorskom Rimu i uokolo podalo je *urbi et orbi* ponešto »iz mase neznatnih stvari... trajne vrijednosti«. To je bilo »jesenje pabirčenje po obranu već vinogradu« (M. Šrepeš). Među nekolikim zbirkama mudrih i poučnih izreka iz toga doba, čitateljstvo je ipak nešto znatnije posezalo za takozvanim *Katonskim distisima* (*Disticha/moralia/Catonis*), anonimnom zbirkom heksameterskih distiha s etičkim sadržajem, vjerojatno iz 3. st. Preko Srednjega vijeka (navod u jednom kartularu Karla Velikog iz 8. st., Joannes Sarisberiensis, Maximos Planudes i dr.) i renesanse (Julius Caesar Scaliger, Joannes Amos Komenius, Paulus Aquinatus i dr.) *Distisi* su zamjetno osigurali svoj medievalni i (post)renesansni utjecaj, tako da možemo govoriti o hrvatskoj (Krčki glagoljički rukopis iz 1468., Nikola Domitrović, Gabro Temperica, Petar Lucić, M. Marulić, Barbula Šibenčanin i dr.), no *a fortiori* o europskoj renesansnoj katonijanskoj tradiciji. Kako stariji tako i najnoviji hrvatski klasični filolozi s literarne su strane nisko vrednovali *Distihe*. Jer, »tko ih pregleda, ne može jasno razabrati, govori li ovdje poganstvo ili kršćanstvo. Tako su misli bile srodne« (M. Šrepeš). Najnoviji hrvatski klasični filolozi u *Distisima* gledaju »uglavnom trivijalne moralne pouke i savjete, s odjecima stoičkih učenja« (*Leksikon antičkih autora*). Hrvatsku katonijansku tradiciju predvode M. Marulić i Barbula Šibenčanin. S gledišta Erazmova autoriteta i značenja u humanističkoj Europi, Roterdamskoga se može uzeti za predvodnika europske renesansne katonijanske tradicije. Svi se autori ponečim izdvajaju u pristupima *Distisima*. No, čini se da Marulić u tome prednjači, kad izvorni distih premeće u kvartinu dvostruko rimovanih dvanaesteraca, čime svjesno ili nesvjesno izlazi iz katonskih okvira. Npr., »Cum tibi sit coniunx...« Marulić adaptira: »Kí mladu ženu imaš i s njome pošten

glas, // Gledaj koga primaš, jel' na njem vire pâs«. O Erazmovu pristupu *Distisima* doznajemo iz prve, tj. Erazmove ruke u posveti Ivanu Neviju Hondiscotanu. Prije dometanja sasvim kratkih tumačenja (*Scholia perbreuia*), valjalo mu je iščistiti pogreške (*a mendis*) što ih je za sobom ostavio bizantski gramatičar i teolog M. Planud, za Erazma inače »Graeculus ille«. Svoje sholije, uz učtivu ogradu (*ni fallor*), drži pogodnijima (*commodiora*) od Planudovih. Bizantski sholijast svojim je tumačenjima pridonio kontaminaciji *Distiha*, kao što će to učiniti i dva (neimenovana) sholijasta, od kojih je Roterdamskome prvi (*more Erasmiaco*) »homo ipsa infantior infantia«, a drugi »ineptissime philosophatur«. Ne aludira li možda Erazmo s potonjim na Barbulu Šibenčanina? Ne treba isključiti. U nipošto oskudnoj europskoj literaturi o *Katonskim distisima* Barbula se pak izdvaja svojom atribucijom *Distiha* Luciju Aneju Seneki Mlađem. Svojim odabirom jednog etičko-filozofskog sentencijarnog poetskog djelca s antičkog Mediterana, šibenski humanist obogaćuje renesansnu filozofsku baštinu s hrvatskog Jadrana.

BORISLAV DADIĆ

Odjel za filozofiju, Sveučilište u Zadru

Filozofske rasprave o duši od Augustina do Ivana Scota Eriugene

Augustin se u svom filozofskom istraživanju o duši, unatoč nekih promjena, nije puno udaljio od Platonova shvaćanja naravi ljudske duše. Poznato je njegovo stanje neodlučnosti s obzirom na pitanje o njezinom podrijetlu. Naša je nakana pokazati u ovom izlaganju kako se filozofsko promišljanje o duši koje je uslijedilo, premda je u početku slijedilo Augustina, postupno u karolinškom periodu odvojilo od njegova stava i postupno donijelo nove elemente koji su rezultirali jednom novom slikom o čovjeku koja je više odgovarala novim društvenim i političkim prilikama. Najprije će se izložiti stajališta Pseudo-Jeronima i Kasiodora. Ovaj potonji je bio je direktan svjedok društvenih promjena, barbarizacije i germanizacije antičkog mediteranskog svijeta i kulture, a bio je i poznati organizator kulturnog života. Potom ćemo prosuditi stajališta Alkuina iz Yorka i Rabana Maura, koja ćemo kritički usporediti s idejama Hinkmara iz Reimsa i Gottschalka iz Orbaisa. Izlaganje ćemo završiti isticanjem doprinosa ovih filozofa u cjelovitom shvaćanju ljudske duše, njezine naravi, odnosa s tijelom i njezina podrijetla, te najavom Ivana Scota Eriugene, kao začetnika jedne nove epohe u antropološkim istraživanjima Srednjega vijeka.

Etički aspekti bogumilskog pokreta i značaj Mediterana u širenju istog

Bogumilstvo koje se posve rodilo na makedonskom tlu i, pored svoje zadobivene religiozne forme, nije bilo neki puki sudar koji se vodio zbog nekakvih crkvenih dogmi, nego zbog mnogo dubljih egzistencijalnih interesa, tj. sudar dviju (religiozno) etičkih koncepcija o životu koje su imale svoje utemeljenje u realnosti tadašnjih životnih pokreta, a koje su se tijekom vremena od Makedonije preko Mediterana proširile i u Zapadnu Europu.

Stoga, tekst ima nekoliko izlaznih uporišta:

- pokušaj istinske i realne revalidizacije i revalorizacije pukog smisla bogumilstva i njegova korijenja kao intelektualni prilog opće-europskog života koji je ostavio duboke tragove u sveukupnom razvoju srednjovjekovne kulture i etike;
- etičke implikacije ovog učenja, shodno postojećim društvenim uvjetima, kao revolucionarna opozicija nasuprot feudalnoj eksploataciji preko Mediterana u cijeloj Europi u srednjovjekovlju;
- važnost i značaj Mediterana u procesu širenja i još više prihvaćanja ovog učenja i ove idejne građe mnogih idejnih struja u Zapadnoj Europi počivši od patarena u Bosni i Italiji, preko albigojaca i valdejaca u Francuskoj, pa sve do katara u Njemačkoj, tj. pokušava potencirati mjesto, ulogu i sam značaj Mediterana u širenju ideje bogumilstva u Zapadnoj Europi.

DŽEVAD DRINO

Pravni fakultet, Sveučilište u Zenici

Putopisac Ruđer Bošković

Ruđer Bošković je bio profesor na Rimskom kolegiju, na sveučilištu u Paviji, graditelj i direktor astronomske opservatorije u Breri, direktor optike za pomorstvo u Parizu, predavač matematike i fizike na sveučilištima u Padovi i Pisi, genijalni stvaralac kao astronom, matematičar, filozof, geodet, ali je ostao zapamćen i kao arheolog, pjesnik pa i putopisac. Svoje je znanstvene rasprave, ali i književne i putopisne radove, pisao na latinskom, talijanskom i francuskom jeziku, nikada ne zaboravljajući »slovenski« ili »naški« jezik rodnoga Dubrovnika. Astronomska su ga istraživanja dovela u Carigrad 1761., a nakon sedam mjeseci boravka i povratka kopnenim putem preko Bugarske, Moldavije i Poljske, nastao je u ono doba prvi putopis takve vrste *Dnevnik jednog putovanja iz Carigrada u Poljsku* (*Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia*) koji je pobudio veliki interes šire javnosti za ove, do tada nepoznate i egzotične zemlje.

Putopis je izašao u prvom, nepotpunom izdanju u Švicarskoj, na francuskom jeziku, potom na njemačkom jeziku u Leipzigu 1779., a tek 1784. na talijanskom jeziku, u redakciji samog Boškovića. Prvi je prijevod na srpski jezik uradio 1937. u Beogradu Dušan Nedeljković, na hrvatski jezik 1951. Marija Katalinić, a suvremeni je prijevod urađen i 2006. Iz samog putopisa, kao uostalom i iz cjelokupnog Boškovićevog opusa i djelovanja, vidljivo je njegovo domoljublje, povezanost sa zemljom, gradom i narodom iz kojeg je potekao, pa i pismo svom bratu Bari iz Beča 1757. završava sa rečenicom: »E viva nostri Croati« (Živjeli naši Hrvati).

LJUDEVIT HANŽEK

Split

Intencionalizam i/li disjunktivizam

U ovom ću izlaganju analizirati dvije trenutačno najpopularnije izravno-realističke teorije percepcije: *intencionalizam* i *disjunktivizam*. Prema intencionalizmu, perceptualno je iskustvo definirano svojim intencionalnim sadržajem (sud koji predstavlja svijet na određen način), dok disjunktivisti esencijalnim svojstvom iskustva smatraju njegov odnos prema predmetu (iskustva). Pokušat ću pokazati koje intuicije motiviraju prihvaćanje svake od ovih teorija kao i glavne poteškoće s kojima se njihovi zagovornici suočavaju. Za intencionalizam su glavni problemi nejasan odnos intencionalnoga sadržaja iskustva i njegova fenomenalnog karaktera (osjetilne kvalitete koje definiraju kako je to za subjekta biti u tom stanju) kao i debate oko tipa intencionalnoga sadržaja (pojmovni – nepojmovni, apstraktni – pojedinačni). Disjunktivisti se suočavaju s problemima netrivialnoga definiranja svoje pozicije i adekvatnog uključivanja uzročnog elementa u svoju teoriju percepcije.

NUSRET ISANOVIĆ

Islamski pedagoški fakultet, Sveučilište u Zenici

Meditranska misao suvremenog marokanskog filozofa M. ‘Ābida al-Jābirija

U prvom su dijelu izlaganja dane naznake o recentnoj intelektualnoj situaciji u afričkom dijelu zapadnog Mediterana koja je obilježena pojavom nekoliko modernih arapskih mislilaca poput H. Jait, M. Arkouna, M. Chaouki Zine i, osobito, M. ‘Ā. al-Jābirija.

U drugom su dijelu reflektirane neke teme al-Jābirijevog mišljenja: epistemološka kritika i dekonstrukcija arapskog uma; intelektualna insuficijencija arapskog svijeta; dekadencija (*inhitat*) kao središnji problem moderne arapske misli; odnos tradicije i modernosti u suvremenom muslimanskom svijetu; etika dijaloga i uvažavanje drugoga u sistemu njegovih referenci. U svojim djelima, ‘Ābid al-Jābirī kritički propituje racionalizam srednjovjekovnih muslimanskih filozofa, a posebno se usredotočuje na Averroesa i Ibn Khalduna. On teži oživljavanju one muslimanske intelektualne tradicije Magreba koja je zasnovana na grčkoj filozofiji. Najmjerodavniji filozof te tradicije je Averroes. Njegov racionalizam al-Jābirī suprotstavlja muslimanskoj istočnoj filozofiji čija je misao, iako također pretežno peripatetička, u osnovi teozofijska i mistična.

Al-Jābirijevim doprinosima obnovi moći razuma u modernom arapskom svijetu posvećen je treći dio izlaganja. Jačanje je razuma nužno kako bi se arapski svijet mogao intelektualno rehabilitirati i vjerodostojnije pozicionirati u suvremenosti. U tome osobito značenje ima Ibn Rušdova *mediteranska filozofija* koju al-Džabiri smatra spasonosnom za oživljavanje muslimanske, napose arapske, intelektualne tradicije. On stoga poduzima reinterpretaciju i svojevrsno posuvremenjenje njegovog filozofskog diskursa, čime, zapravo, konstituira »novi averroizam«.

MARKO JAKIĆ

Split

Korijeni Rawlsova poimanja dobra kao etičke vrijednosti

Tema izlaganja je utvrđivanje europskih i posebice mediteranskih korijena poimanja dobra kao početne etičke vrijednosti u konstruktivizmu Johna Rawlsa. Budući njegov društveni konstruktivizam polazi od utvrđivanja općih temeljnih vrijednosnih (aksioloških) postavki dobra, etičko poimanje istog jedna je od temeljnih postavki ove filozofije društva (socijalna filozofija). Istraživanje je poglavito oslonjeno na Rawlsovo djelo *A Theory of Justice* te je pokazalo da korijeni sežu do Aristotelova i Kantova poimanja općih i temeljnih etičkih postavki, a u odnosu na njihovo poimanje početnih etičkih postavki. Stoga su usporednice izvedene u odnosu na Aristotelovo teleološko i na Kantovo fenomenološko određenje. Usporednica je pokazala da Rawls u cijelosti slijedi Aristotelovu teleološku definiciju dobra kao svrhovite djelatnosti te ju je smjestio u temeljna načela svoje konstrukcije pravednoga društva. U odnosu na Kantovu etičku misao usporednica je pokazala da Rawls također slijedi postavke kategoričkog i hipotetičkog imperativa, uz nedovoljno uvjerljiv pokušaj kritike Kantovih postavki s aspekta *phaenomena* i *nuomena*. U zaključku se ukazuje na europske kontinentalne filozofske korijene ove analitičke filozofije društva.

ORHAN JAŠIĆ

JU Srednja medicinska škola – Jezero, Sarajevo

Odnos Božje objave i uma u Ibn Tufaylovom djelu *Hayy b. Yaqzan*

U ovom se radu analizira filozofski roman *Hayy b. Yaqzan* znamenitog muslimanskog filozofa Ibn Tufayla. U prvom se dijelu rada ukratko predstavljaju civilizacijske, kulturne, političke i filozofske tendencije u muslimanskoj Španjolskoj i šire tijekom 13. stoljeća. Opjevan je životopis i djelo Ibn Rušdovog (Averroesovog) učitelja Ibn Tufayla. Zatim je analizirano djelo *Hayy b. Yaqzan*, te je izvršena usporedba s istoimenim djelom napisanim od strane perzijskog filozofa Ibn Sinaa (Avicene).

U drugom je dijelu rada obrađena Ibn Tufaylova filozofija religije gdje je analiziran centralni problem Ibn Tufaylove filozofije religije, a to je odnos Božje objave i ljudskog uma u spomenutom djelu.

Nadalje, razmatra se utjecaj islamske, indijske, perzijske i grčke (posebice pitagorejske) religijsko-filozofijske tradicije na djelo Ibn Tufaylovo *Hayy b. Yaqzan*. Na posljednjim su stranicama rada nabrojani prijevodi i prevoditelji potonjeg romana na europske jezike, a ocrtan je i utjecaj koji je izvršio *Hayy b. Yaqzan* na svjetsku književnost, filozofiju i umjetnost.

MISLAV JEŽIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

**Pretpovijest filozofije na Sredozemlju:
Što znače podudarnosti između Parmenida iz Eleje
i Uddālake Āruṇia iz naroda Kurupancala?**

U Chāndogya-upaniṣadi 6 javlja se najcjelovitiji dijalog u kojem Uddālaka Āruṇi izlaže svoje učenje. On tu poučava svojega sina Śvetaketua o prvoj filozofiji: o znanju onoga što svako drugo znanje pretpostavlja. To se znanje o sućem sastoji od temeljnoga ontološkoga aksioma (uvida) kakav se javlja i u spisu Parmenida iz Eleje, a zatim slijedi izlaganje o onome što se iz toga prvoga počela rađa ili biva, kao i u Parmenida, tek što se ta kozmologija i fiziologija u Uddālake razvija trijadički, a u Parmenida dijadički. Osim sadržajnih podudarnosti javljaju se u njihovim učenjima i podudarni izrazi, staroindijski i grčki, pa se postavlja pitanje odakle takva i tolika podudarnost. To pitanje može biti važno za razumijevanje povijesti grčke, pa onda i svekolike mediteranske, odnosno europske filozofije.

ZLATKO JURAS

Matica hrvatska Podstrana

Od Boškovića do Einsteina

U *Teoriji prirodne filozofije* Ruđer Bošković sluti prostor Einsteinove teorije relativnosti. Realne lokalne i vremenske udaljenosti su subjektivne i relativne pojave u odnosu na apsolutni prostor u kome su uzroci. Ruđer razmatra ravnotežu cjeline svemira u formi krivulje sila na velikoj skali udaljenosti, jer se kohezioni interval može ponašati kao jedna jedina točka u skali makrosvijeta. Slično je Einstein nastojao uravnotežiti jednadžbe opće teorije relativnosti kozmološkom konstantom. U Ruđerovoj analizi mjerenje prostora djeluje na mjerenje vremena. Pomjeranje štapa metra u prostoru mjeri jednake, a ne i iste veličine. Ono sukladno je jednako, a ne i isto zbog mijene položaja spram mjesnih sila. Kretanje je zato neinercijalno kako kaže i Einsteinova teorija. Kretanje uprisutnjuje vlastito vrijeme i dužinu koja se skraćuje u odnosu na mirujuću poziciju. Metrika prostora je zakrivljena neeuklidska zbog djelovanja sila.

ŽELJKO KALUĐEROVIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Novom Sadu

Pravilnost i ritam evolucije pravde u *Orestiji*

Autor u radu razmatra *dike* kao centralni pojam Eshilove *Orestije*, smatrajući da je u ovoj trilogiji prikazan, u rudimentarnoj formi, gotovo cjelokupan evolutivni put helenskog razumijevanja pravde. Pravilnost i ritam te evolucije moguće je pratiti počevši od pojavljivanja običajnosne pravde u *Agamemnonu* i *Pokajnicama*, gdje se ona manifestira posredstvom *lex talionisa*. U *Pokajnicama* i *Eumenidama* pokazuje se, međutim, da postoji i drugačije razumijevanje pravde. Presuda odnosno pravda donosi se kroz suradnju bogova i ljudi, i to nakon suđenja pred Areopagom. Eshil ne oduzima pravdi u potpunosti božansku legitimaciju, ali se ona ipak uspostavlja glasovanjem porotnika nakon iznošenja argumenata s obje strane, što ukazuje na elemente zakonskog vida pravde. Uopće, zaključak je autora, čitava atmosfera u *Pokajnicama*, a osobito u *Eumenidama*, u kojima se naglašava osobno donošenje odluka i zaključivanje, upućuje na skoro isticanje principa ljudske subjektivnosti, koji će poroditi i tzv. individualnu pravednost.

MARKO KARDUM

Zagreb

Estetika i poetika Frane Petrića

S obzirom na ponuđeni okvir, ime Frane Petrića svakako se čini relevantnim i zanimljivim. Mediteranski korijeni filozofije, a onda i utemeljenje hrvatske filozofije u istima, upućuju na potrebu promišljanja Petrićeve ostavštine, a posebno s obzirom na i danas baštinjene elemente mediteranskog identiteta i interakcije kulturâ unutar mediteranskog bazena. Dakako, ukoliko se radi o Mediteranu Petrićevog vremena, zanima nas doticaj hrvatske i talijanske renesanse koja se prije svega očituje u ondašnjoj književnosti, a koja odražava tada dominantni životni nazor pa i sustav mišljenja. Uloga Frane Petrića u čitanju talijanske književnosti, prvenstveno petrarkizma, a kasnije i prelijevanje estetičko-retoričkih načela (prije svih radi se o platoničko-neoplatoničkim elementima) u korpus djela starije hrvatske književnosti od renesanse do baroka, tako postaje još važnijom.

IVANA KNEŽIĆ

Odjel za filozofiju, Sveučilište u Zadru

Mehanicizam i nominalizam – dvije strane Hobbesove »metafizike«

U našem izlaganju o dvjema stranama Hobbesova filozofskog sustava želimo ponajprije pokazati u kojem se smislu uopće može govoriti o metafizici u jednog takvog filozofa s izričitim antimetafizičkim stavom kakav je bio Thomas Hobbes. On je u povijesti filozofije poznat kao mislilac koji je zagovarao materijalističko-mehanicističku koncepciju svijeta te ćemo upravo tu koncepciju u našem izlaganju istaknuti kao dominantnu stranu njegove »metafizike«. Ukazat ćemo također i na nominalizam kao drugu, implicitnu stranu Hobbesove »metafizike« te pokazati kako posljedice tog nominalizma na spoznajnoj razini čine nemogućim dokazivanje onog dominantnog, materijalističko-mehanicističkog stava u njegovoj »metafizici«.

TONČI KOKIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu

Eugenika: znanstveno-ideološka mješavina

Eugenika je većinom shvaćena kao pseudoznanstvena ideja o nadmoći određenih pojedinaca i društvenih skupina te po povezanim kršenjima ljudskih prava velikih razmjera. Iz brojnih povijesno-kulturno-politički opterećenih značenja eugenike moguće je izvući njezino suvremeno određenje kao teorijsko-praktičnog poduhvata koji cilja poboljšanju genskog sastava ljudskih populacija. Struktura eugeničke teorije, nasuprot predteorijskoj ideji, pokazuje da ova nije čista pseudoznanstvena teorija nego mješavima znanstvenih i ideoloških elemenata koji zajedno utemeljuju eugeničku teoriju i praksu. Znanstvena pretpostavka je utemeljena u tvrdoj jezgri darvinističke inačice teorije evolucije o čvrstom ili tvrdom nasljeđivanju po kojoj slučajne mutacije prirodnim odabirom oblikuju jedinke i populacije sposobne za opstanak. Pretpostavka čvrstog ili tvrdog nasljeđivanja ne omogućava usavršavanje ili popravljavanje nositelja gena, uz veliku vjerojatnost prijenosa istovjetnih gena na potomstvo. Neznanstvena pretpostavka je u ideološkoj tvrdnji o razlikovanju između boljih i nadmoćnih od lošijih i podčinjenih pojedinaca, skupina i ljudskih društava. Fenomenološke razlike između boljih i lošijih pojedinaca i skupina su u osnovi gotovo uvijek biološke utemeljene, čime se učvršćuje nepromjenjiva vrijednosna hijerarhijska tipologija pojedinaca i skupina. Metodološka i logička analiza iz perspektive filozofije znanosti pokazuje da su obje ove pretpostavke, o čvrstom nasljeđivanju i nepromjenjivoj hijerarhijskoj tipologiji vriednosti, ujedinjene u eugeničku ideju i praksu koje unatoč postojanju znanstvenih elemenata tvore cjelovitu ideološko-svjetonazorsku teoriju koja cilja društvenoj moći.

RUŽA KOVAČEVIĆ

Pučko otvoreno učilište, Trogir

Igra kao vrata ulaska u društvenost

U nastojanjima da objasne kognitivne mehanizme koji stoje iza ponašanja ljudi, suvremena (empirijska) istraživanja teorije uma, fokusiraju se na razvoj teorije uma od rane dobi. Neki od suvremenih autora (Carol A. Miller, Rakoczy) vide jezik i kolektivno djelovanje kao ključne elemente razvoja teorije uma ljudi, ono što naše poimanje mentalnosti razlikuje od mentalnosti drugih životinja. Razvoj jezika i kolektivne intencionalnosti kroz igranje igara situacije su u kojima djeca prvi put ulaze u kolektivno djelovanje uvažavajući intencionalnost drugih. U igrama u kojima je uključeno testiranje psihologijskih elemenata u različitoj dobi djeteta, moguće je otkriti razvoj pojedinih kognitivnih kapaciteta poput uočavanja intencionalnosti, stupnjeve kooperativnosti, pripisivanja funkcija itd. Ovakva istraživanja mogu reći nešto o mehanizmima uključivanja teorije uma u socijalno ponašanje, ali i samoj naravi i sadržaju teorije uma općenito.

SPAHIJA KOZLIĆ

Sveučilište u Zenici

Prosvjetitelji u fizici: Epikur i Heisenberg

Uvodeći pojam *deklinacije atoma*, odnosno objektivne slučajnosti ili indeterminizma kao »principa svake veze« (Hegel), Epikur prosvjetiteljski ustaje protiv bilo kakvog, posebice teološkog »proizvoljnog izmišljanja uzroka«. Zato je njegovo »zastranjenje atoma« (Lukrecije) imalo gotovo istu snagu u starogrčkom krugu kao i novovjekovna spoznaja prirodnih zakona. Epikurov prosvjetiteljski utjecaj Hegel vidi u razilaženju sa zahtjevom da se u području konačnog pozivamo na beskonačno, odnosno da se u traganju za uzrokom (primjerice elektriciteta) pozivamo na boga, čime se, kaže Hegel, daje »jedan suvišan odgovor«. Marxovo čitanje Epikura je »radikalnije«, jer deklinacija predstavlja slobodu koja dokida religioznu pasivnost i fatalizam i omogućava, u krajnjoj instanci, kreativnu aktivnost čovjeka.

S druge strane, Heisenbergove *relacije neodređenosti* predstavljaju prosvjetiteljski iskorak u odnosu na determinizam klasične fizike, jer procesi koji su uočeni u atomskim procesima nedvojbeno govore o vjerojatnosti ili epikurovskoj objektivnoj slučajnosti. Relacije neodređenosti, ili »mjere opreza« (Supek) stoje naspram novovjekovne težnje za ustanovljavanjem jedinstvenog karaktera zakona. Ovu je determinističku maglu »makroskopske« strukture newtonovsko-maxwellovog tipa razbistrila Heisenbergova »mikroskopska« kritika čime je potvrđeno Epikurovo uvjerenje o slučajnosti kao svojstvu same prirode.

SINIŠA MATIĆ

Gimnazija Franje Petrića, Zadar

**Aristotelove u odnosu prema tradicionalnim
i modernim oprjekama: usporedni prikazi pomoću
logičkih šesterokuta**

Logički šesterokut, dizajniran pedesetih godina prošloga stoljeća (Augustin Sesmat 1951., Robert Blanché 1953.), omogućuje nam da pregledno usporedimo izvorno Aristotelovo shvaćanje oprjeka (sudova popularnog »logičkog kvadrata«) sa shvaćanjem kakvo je prevladavalo u logičkoj tradiciji te napokon onim koje je uspostavljeno u novije doba, temeljeno na simboličkoj logici. To ćemo učiniti tako da uobičajenim vrhovima logičkog kvadrata (opće-potvrdom sudu »svi S jesu P«, opće-niječnom sudu »nijedan S nije P«, posebno-potvrdom sudu »neki S jesu P« i posebno-niječnom sudu »nisu svi S P/neki S nisu P«) pridružimo još dva vrha, jedan za postojanje predmeta u opsegu subjekta suda, drugi za prazan opseg subjekta. Oslanjanjem na novija preispitivanja izvornog Aristotelovog shvaćanja (Terence Parsons, *The Traditional Square of Opposition*, Stanford Encyclopedia of Philosophy 2006.; George Boger, *Aristotle's Underlying Logic*, Handbook of the History of Logic 2004.), pregledno ćemo prikazati logički odnos između kategoričkih sudova i sudova o postojanju predmeta u opsegu subjekta, napose za Aristotelovo shvaćanje, za tradicionalno i na kraju za moderno. Pritom ćemo istaknuti kako Aristotel, suprotno uobičajenom vjerovanju naslijeđenom iz logičke tradicije, odnose među sudovima nije temeljio na pretpostavci o nepraznosti subjekta za opće sudove.

JOSIP MUŽIĆ

Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilište u Splitu

Upoznavanje sebe u okruženju relativizma

Geslo »Upoznaj samoga sebe!« sažetak je i vrhunac grčke mudrosti i sedam ga je mudraca dalo upisati zlatnim slovima na pročelje Apolonova hrama u Delfiju. Naizgled je to nešto lako provedivo, a zapravo je vrlo teško jer smo skloni bježati od sebe i našem sebeljublju više odgovaraju poluistine i laži. Uz to, relativizam kao vladajući svjetonazor utječe na svakoga, bez obzira na deklarirana uvjerenja, i navodi nas na zaključak da je nepotrebno raditi na upoznavanju samoga sebe. Zato danas umjesto samopromatranja i samospoznaje imamo medijsku informiranost i usklađivanje s propisanim javnim mnijenjem. Sustavnim obezvrjeđivanjem i onemogućivanjem slobodnog kritičkog mišljenja te reinterpretiranjem njegovih ostataka sama filozofija u konačnici ostaje bez svoga ishodišta i smisla te se svodi na direktno ili indirektno dodvo-
ravanje političkoj korektnosti.

ZLATAN OMERSPAHIĆ

Pravni fakultet, Univerzitet u Zenici

Pravo na rat kroz prizmu filozofske misli Mediterana i suvremenih pravnih rješenja

U radu će se tematizirati rat kao društveni fenomen koji je oduvijek bio u žarištu interesa mnogih znanosti (pravo, filozofija, sociologija...). Bez obzira što suvremena dostignuća pravne znanosti i pozitivnih pravnih propisa zabranjuju rat i upotrebu oružane sile, to nije oduvijek bilo tako.

Do gore spomenute zabrane rata prošla su stoljeća koja su obilovala raznim filozofskim i pravnim teorijama i pokušajima da se neka vrsta rata ipak opravda. Filozofska misao o ratu i miru na Mediteranu zaokupila je, još u 16. stoljeću, misao Marka Marulića koji je zagovarao obrambeni rat, ali i Vinka Paletina i Frane Petrića čija je legitimizacija napadačkog rata uključivala ideju rata za vjeru. Kasnije su se time bavila i mnoga velika imena svjetske filozofije (Kant, Scheler).

Pitanje pravednog rata još uvijek je krucijalno za filozofiju i današnji međunarodni poredak, podložno zloupotrebi velikih sila koje su ujedno i kreatori svjetskog poretka.

JEVGENIJ PAŠČENKO

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Nacionalni pisac izvan povijesti nacionalne književnosti: Križanić, Bošković

U referatu se valorizira pojam *literarne kulture baroka* kojoj pripadaju pisci izvan takozvane lijepe književnosti. Ruđer Bošković kao i Juraj Križanić se promatraju kao predstavnici baroknog doba, ljudi barokne svijesti, baroknog svjetonazora. Njihovo stvaralaštvo pripada krugu literarne kulture baroka. Zbog niza okolnosti koje su determinirale status njihove nacionalne kulture, oni su se našli i stvarali, odnosno dobivali priznanja izvan domovine. Definiranje njihove nacionalne pripadnosti je problematizirano od strane drugih sredina. Međutim, i u nacionalnoj sredini oni su kao pisci ostali izvan nacionalnih povijesti književnosti.

TOMISLAV PETKOVIĆ

Fakultet elektronike i računarstva, Sveučilište u Zagrebu

Boškovićeva Teorija o jednoj sili i apercepcije čestica u filozofiji prirode

Ogled o 300. obljetnici rođenja

U modernoj znanstvenoj slici svijeta, R. J. Bošković je sredinom 18. stoljeća kao originalan atomist postavio prvu univerzalnu, prirodnofilozofsku i matematičku *Teoriju o točkama – atomima* kao konačnim sastojcima materije, s jednim zakonom sila u prirodi. Građu prirode Bošković tumači međusobnim djelovanjem atoma, neprotežnih i nedjeljivih točaka središta djelovanja sila. Ovisno o njihovoj udaljenosti u prostoru, sile između atoma mogu biti privlačne ili odbojne (*Boškovićeva krivulja*), bez obzira je li riječ o svijetu elementarnih čestica ili o svemiru. Bošković je rodonačelnik dinamičke predodžbe (hipoteze) *atoma* odnosno modernog pojma *čestice* (od elektrona, protona... do kvarkova) u 20. stoljeću. Budući da je njegov atom ontološki postavljen sa silom/krivuljom, njegova je teorija pogodna za ontologiju čestica s hipotezom strukture u njoj. Na tom su tragu Bohr, Heisenberg i Lederman prigodno veličali Boškovića, ali pravi interes je pokazivao Richard P. Feynman koji je Boškovićevu atomistiku prihvatio kao svoj filozofski *credo* 200 godina poslije. Atomi su, smatrao je Feynman, temeljni ne toliko za tvar (supstanciju) koliko baš za silu: privlače se na malim udaljenostima, a odbijaju kad ih se želi stisnuti jednog u drugi. Bošković je prethodnik modernoga sna o ujedinjavanju temeljnih sila u Prirodi ili Svemiru (*teorije svega*). Njegove prirodnofilozofske apercepcije o elementarnim česticama materije u 18. stoljeću, najveći su uzlet ljudskoga mišljenja koji stoji u temeljima suvremene fizike čestica.

U ovoj 2011. godini kao »Godini Ruđera Boškovića«, Hrvatska i svijet slavi djelo, mišljenje i vjeru isusovca Ruđera Josipa Boškovića, rođenog prije 300 godina u Dubrovniku u Hrvatskoj. Slavimo ga kao velikog filozofa prirode, matematičara, tehničara, pjesnika i diplomata mediteranskog dijela Europe. Recepcija i prosudbe njegovog životnog djela *Teorija*

prirodne filozfije (1758. bečko te 1763. mletačko izdanje) u svjetlu moderne znanosti, filozofije i kulture na globalnim meridijanima, prijeko su potrebni u ovoj godini njegovog jubileja. Napose su zanimljivi njegovi prilozi o *Duši i Bogu* kao stvoritelju *Prirode* (*Auctor Naturae*), kao uzletiti ljudskoga mišljenja na mostovima konačnih pitanja između znanosti i vjere.

LIDIJA PISKAČ

Beretinec

Simone Weil i dvije hrvatske interpretacije njezina mišljenja

Zanimanje za filozofiju Simone Weil na prostorima bivše Jugoslavije pojavilo se prvotno među filozofima marksističkog usmjerenja naglašavajući autoričine teme o čistom ateizmu te o fizičkom radu kao duhovnom središtu društvenog života. U tom su ozračju prevedeni na hrvatski jezik neki njezini eseji i uobličeni u djelo *Sloboda i tlačenje & drugi eseji*, izdano 1979. godine u Zagrebu. Umjesto predgovora navedenog prvog prijevoda filozofije Simone Weil, donesen je esej (prvi i do sada jedini na hrvatskom jeziku) o životu i filozofiji Simone Weil Gaje Petrovića pod nazivom *U potrazi za slobodom*.

S druge strane, baš te, spomenute 1979. godine, nakladna kuća Kršćanska sadašnjost prevodi *L'Attente de Dieu, Iščekivanje Boga*. Time se iz vjerničkih krugova pokazuje zanimanje za autoričinu filozofiju. No, ono je usmjereno na njezin interes za vjeru i Boga.

Autorica je jedna. Interesi za njezinu misao su različiti. Dolaze iz dva-ju svjetonazora, marksističkog i kršćanskog. Ovim člankom namjeravamo osvjetliti dvije djelomične i povijesno uvjetovane interpretacije Simone Weil i staviti ih u odnos prema Simone Weil u svjetlu njezinih tekstova. Uz kritičko vrednovanje različitih interpretacija, glavni interes je cjelovitiji pristup ovoj iznimnoj ženi i njezinom mišljenju.

DRAGAN POLJAK¹, FRANJO SOKOLIĆ², MIRKO JAKIĆ³

¹Fakultet elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje,

²Prirodoslovno-matematički fakultet,

³Filozofski fakultet,

Sveučilište u Splitu

Značaj Ruđera Boškovića u razvoju ideje polja u klasičnoj elektrodinamici

Iako nema zakona ili jedinice koje bi u fizici nosile njegovo ime, Boškovićev pristup prirodnoj filozofiji, vezan za pojam polja sile, nadahnuo je buduće radove Faradaya, Thomsona, Maxwella i drugih velikana klasične fizike. Za Newtona, gravitacijska sila nije implicirala direktni kontakt, već je, jednostavno, djelovala trenutno na daljinu (*actio in distans*). S druge strane, Faraday, proučavajući Boškovićeve ideje o jednom zakonu sila u prirodi, iznesene u *Teoriji prirodne filozofije*, postulira postojanje fizičkog entiteta koji djeluje između magneta i vodiča i naziva ga poljem. Dakle, po Faradayu, magnetska sila nije s magneta direktno, gotovo mistično, poskočila do žice već je doputovala kroz prostor preko linija sile. William Thomson, bio je među prvim fizičarima koji je Faradayeve ideje pokušao uobličiti matematički dok će Jamesa Clerka Maxwella, za razliku od Galilea i Newtona koji su matematiku smatrali samo alatom fizike, upravo apstraktni matematički koncepti dovesti do anticipiranja stvarnih fizičkih entiteta. Tako je vektorsku analizu Maxwell smatrao ključnom za suštinu svoje teorije, a ne isključivo matematičkim pomagalom.

Maxwellova teorija neosporno je udahnula život Faradayevoj ideji polja te omogućila Maxwellu stvoriti prvu potpunu matematičku deskripciju svega do tad poznatog u elektromagnetizmu. Ova činjenica nije međutim, sama po sebi, dokazivala da je polje stvarni entitet i opovrgavala koncept djelovanja na daljinu. *Actio in distans* koncept je napušten pošto su Maxwellove jednadžbe predviđale postojanje elektromagnetskog vala kojem je trebalo konačno vrijeme da doputuje od izvora do točke promatranja, a ovo Maxwellovo otkriće proizašlo je direktno iz jezika matematike koji je on koristio u svojoj teoriji.

James Clerk Maxwell udahnuo je matematički život Faradayevom pojmu polja, prožetom duhom Boškovićevih ideja, dozvao pojam elektromagnetskog vala niotkud, gotovo iz Platonovog svijeta ideja, ujedinio elektricitet, magnetizam i svjetlost, te tako dovršio priču o onome što danas nazivamo klasičnom fizikom.

TIHOMIR RADIĆ

Cromar, Split

Aristotelovo shvaćanje gospodarstvene dvojstvenosti u državi

Već dva desetljeća svijet potresaju krupna previranja koja se najčešće označavaju kao tranzicijski procesi u tokovima opće globalizacije. Rušenje sovjetskog režima u blokovskoj podjeli svijeta što ga simbolizira pad Berlinskog zida 1989. i krupne revolucionarne nemire u nizu arapskih zemalja ovih dana podjednako obilježava tranzicija. Riječ je o borbi za istinski demokratski poredak ostvarivanja ljudskih prava i sloboda u kome pravna država, privatno vlasništvo i tržišna ekonomija postaju tri međuovisna smjera univerzalnog progressa.

Polazeći od shvaćanja da epohalna prijelomna događanja izazivaju naročit interes spram učenja velikih mislilaca, ovaj osvrt promatra aktualna zbivanja kroz prizmu Aristotelovog učenja. Upravo pitanja koja su srž tranzicijskih procesa jesu predmet praktičke filozofije tog velikana ljudskog duha, poglavito njegove *Politike*. Preciznije rečeno, ovaj se pristup prvenstveno odnosi na istraživanje ekonomske sfere koja se promatra u sklopu gospodarstvene dvojbenosti u državi.

Različito od etičke i političke vlasti, ekonomska je vlast značajno podložna suprotstavljenim interesima i ciljevima. Kao što i sam Aristotel ističe, postoji bitna razlika između vođenja domaćinstva i vještine stjecanja imovine koje samo neki izjednačavaju, a radi se o tome da tu razliku tek treba razmotriti. Tretirajući problem dvojstvenosti iz aspekta općeg etičkog zahtjeva da radno ostvarivanje svakog dobra treba služiti zadovoljavanju ljudskih potreba nasuprot *istovremenom* privatnom interesu gospodarstvenika koji a priori polazi od stjecanja profita i bezgraničnog imovinskog bogaćenja, ovaj ogled višestruko aktualizira Aristotelovo učenje.

VANI ROŠČIĆ

Odjel za filozofiju, Sveučilište u Zadru

Odabrana pitanja estetike svjetla

Srednjovjekovna kultura ne nudi samo filozofske spekulacije o lijepom nego i konkretna osvještenja spram ljepote stvari i estetičke zbilje umjetnosti, na temelju čega nastaje prepoznatljivo shvaćanje ljepote, moralnog sklada i metafizičkog sjaja. Estetika svjetla veliki dio estetskih problema preuzima iz klasične estetike i kulture te ih uključuje u okvir novog senzibiliteta. Stoga ćemo u izlaganju u prvom redu iznijeti estetske interese srednjovjekovnog čovjeka, njegovu sklonost prema boji i svjetlosti što će se tek kasnije artikulirati u filozofsko promišljanje. Zatim ćemo pokazati kako je u estetici svjetla lijepo dimenzija stvarnosti koja poput bitka jednostavno izmiče svakom objektiviziranju, te je nerazdvojno povezana s dobrom i istinom. Za estetiku svjetla ljepota nije stvarnost kojom bi razum u potpunosti mogao vladati nego je pokušava objasniti kroz njena svojstva *proportio*, *integritas* i *claritas*.

KATARINA RUKAVINA

Odsjek za učiteljski studij u Gospiću, Sveučilište u Rijeci

***Mimesis* i apstraktna umjetnost**

Pojam *mimesis* stari je antički pojam kojim se oponašanje stvarnosti obilježava kao osnovno svojstvo umjetnosti. Time je od samih početaka filozofske misli o umjetnosti naznačen i naglašen njezin specifičan odnos sa stvarnošću. Bez obzira na različita shvaćanja tog odnosa, koje također pratimo od antike, a temelje se na antagonizmu umjetničkog djela kao manjeg od prirode (koju sve do obmane oponaša) i umjetničkog djela kao većeg od prirode (koju ono nadoknađuje i popravlja), uvijek se radi o svojevrsnom prikazu, reprezentaciji ili opisu vidljive stvarnosti u djelu. S obzirom na nužnost odnosa umjetnosti prema stvarnosti, pokušat ćemo ispitati kako pojam *mimesis* funkcionira u modernoj vizualnoj umjetnosti, prije svega u njezinoj domeni apstrakcije, koja upravo u antimimetičkoj, antinarativnoj, antihistorijskoj i antirazvojnoj strukturi rešetke, prema riječima Roselind Krauss, emblematski pokazuje radikalni odmak od tradicije, odnosno ono moderno u moderni.

ROK SVETLIČ

Fakulteta za humanistične studije, Univerza na Primorskem

Dva filozofska putovanja od Mediterana prema Centralnoj Europi

U radu je prikazan sukob dvaju autora koji interpretiraju podrijetlo zapadne filozofske tradicije kao putovanje od Mediterana do Europe. G. W. F. Hegel analizira proces racionalnog razvoja povijesti usredotočene oko Mediterana. Za M. Heideggera, međutim, jedini je izlaz iz krize razmišljanja povratak na grčko bivstvujuće iskustvo. Konfrontacija fenomenološke filozofije i filozofije povijesti plodonosno će se provoditi na dvije razine. U prvom dijelu rada, fenomenološka se filozofija, točnije povijest bitka (*Seinsgeschichte*), koristi kao instrument za novu perspektivu u razvoju filozofije povijesti. Ontološka analiza pokazuje da je zajednička razlika između cikličkog i linearnog poimanja povijesti manjkava. Unatoč naizgled radikalne razlike između cikličkog i linearnog poimanja, postoji iznenađujuća blizina koja je rezultat dinamičkog razvoja metafizike. U radu se pokazuje da su dolazeće promjene u cikličkom poimanju povijesti mnogo dublje nego što su ciklički prolazi u linearnom poimanju.

U radu se razmatra sučeljavanje fenomenološke filozofije s filozofijom povijesti i iz drugog aspekta. Na prvi se pogled nameće sličnost između tradicionalne eshatologije i Heideggerovog uvođenja drugog početka (*der Anfang Andere*). Ontološka analiza ukazuje da fenomenološkoj filozofije nedostaju broji elementi ključni za eshatologiju. Razlozi su jasni zašto drugi početak ne može funkcionirati kao *eshaton*.

LENART ŠKOF

Fakulteta za humanistične studije, Univerza na Primorskem

»Mediteran« kao mjesto budućih političko-etičkih promjena

(»Mediterranean« as a topos of future politico-ethical change)

U pitanju o tome što čini poseban odnos između interkulturalne filozofije i Mediterana, nije bez značaja da je u svojim počecima interkulturalna ili komparativna filozofija bila okarakterizirana Zapad–Istok paradigmom (Europa i Azija). Tome je tako bilo sredinom 20. stoljeća. Uspostavljanjem afričkih i latinoameričkih filozofija 50-ih i 60-ih godina i kasnije primjenom nove interkulturalne hermeneutike (R. A. Mall), u Derridaovom poimanju »mijenjanja naslova«, interkulturalna/komparativna se filozofska misao orijentirala prema osi Sjever–Jug. 'Mediteran' se zemljopisno i povijesno referira s obzirom na središnju poziciju. Kao što samo ime sugerira, Medi-teran je povijesno shvaćen kao 'medius-terrae' područje mora i otočica okruženih kontinentalnom zemljom, percipiran kao 'središte poznatog svijeta', gdje je procvjetala trgovina i kultura. Danas središnje obilježje – kao još važnije – sugerira mogući skriveni centar spomenutih pre-usbjeravanje događaja; Mediteran kao mjesto nove društveno-etičke paradigme u doba globalizacije. Iz ove bi perspektive europski Medi-teran mogao imati svoj pandan u Karibima: kao što se euro-mediteransko nalazi između Europe i Afrike, tako se karipsko-mediteranska veza nalazi između dvije Amerike. Oba su 'mediterana' centralno pozicionirana ne samo u geografskom smislu već su također u klinču između konceptualno i prije svega materijalno dva bitno različita svijeta. Dakle, pojam 'Medi-terana' može pomoći konceptualizirati regije u kojoj se različiti svjetovi preklapaju i gdje se odvijaju procesi razmjene između njih.

ŽELJKO ŠKULJEVIĆ

Univerzitet u Zenici

Bošković kao etičar

Malizam i indiferentizam:

(ne)mogućí utjecaj na Branislava Petronijevića

Iako za nekolicinu istraživača malizam i indiferentizam nosi »nesumnjivu originalnost i svjetsku priznatost«, ova doktrina ima i svoju prethistoriju. Počeci se mogu naći u teologijama kršćanstva i islama, dok ga je filozofski zasnovao i formulirao Ruđer J. Bošković (1711.–1787.) u spisu za koji Petronijević, najvjerojatnije, nije znao. U *Bulićevom zborniku* Antonin Zaninović je publicirao jedno Boškovićevo pismo upućeno Kontiju gdje dubrobački filozof i znanstvenik tješi svog prijatelja kome je neko iz najuže obitelji umro. Upravo na tom mjestu, pored brojnih filozofskih i religijskih refleksija, Bošković iznosi svoje shvaćanje vrijednosti života. Kaže, između ostalog »zlo daleko preovlađuje u svijetu«. Kada bi zlo i dobro ovog života mogli staviti na nekakvu vagu, veli on, zlo sa ljudskim trpljenjima, svojom ogromnom težinom, snažno bi pretegnulo. Dakle, stoljeće i pol prije Petronijevića, Bošković je bio *malist*...

ALEN TAFRA

Gimnazija Pula

Dodir Mediterana i Istočne Europe u svjetlu »filozofske geografije«

Rađanje niza modernih društveno-humanističkih znanosti poput antropologije, etnologije i komparativne lingvistike, neodvojivo je kako od intelektualne revolucije u prirodnoj filozofiji, tako i od imperijalističke politike zapadnoeuropske provenijencije. U isprepletenom kulturno-političkom kontekstu »filozofskog stoljeća« i putovanja postaju »filozofski« projekti totalne spoznaje. Utoliko putopisi predstavljaju privilegirano svjedočanstvo »filozofske geografije« u kojoj prosvjetitelji spoznaju zaostalog dijela Europe podređuju filozofskim vrijednostima Civilizacije. Utemeljena u prirodoznanstvenoj naturalizaciji vremena, univerzalna ljestvica evolucijskih sekvenci pritom podrazumijeva dijakronijsku degradaciju Drugih, pojačavajući time njihovu relativnu geografsku marginaliziranost. No, upravo putopisi dvojice mediteranskih prirodoslovaca – Ruđera Boškovića i Alberta Fortisa – pokazuju kako imagološka analiza njihova doprinosa tradiranom orijentalističkom diskursu ne smije zanemariti čimbenik autorske kreativnosti. Gledano preko binarnih konceptualnih granica, prvi stvara nekonvencionalnu kartu Istočne Europe, dok potonji utopijskim aspektima oslikanog dodira s Drugim može instruktivno poslužiti kritici esencijalističke konstrukcije kulturno-povijesnih epoha poput prosvjetiteljstva i romantizma.

IVANA TOMIĆ FERIĆ

Umjetnička akademija, Sveučilište u Splitu

Dr. Julije Bajamonti (1744.–1800.) i Ruđer Bošković (1711.–1787.) – hrvatski enciklopedisti 18. stoljeća

Kao zagovornik suvremene znanosti i jedan od najznamenitijih prosvjetitelja ne samo dalmatinske već i cjelokupne hrvatske povijesti, Julije Bajamonti kritičnošću i recentnošću svojih znanstvenih stavova stajao je uz bok europske intelektualne elite iluminizma. Uvid u širinu njegovih glazbenih, literarnih i znanstvenih bavljenja kao i sadržajna analiza dijela korpusa sačuvane baštine koja svojom ekstenzivnošću i raznovrсноšću podsjeća na antičke i renesansne uzore (Vitruvija, Erazma, Leonarda, Michelangela), razotkrivaju moderan stil Bajamontijeva pisma, blizak razini europske misli prosvijećenog osamnaestog stoljeća. Ta se razina očituje u udaljavanju od skolastičke filozofije i njezinih kasnijih izdanaka, od patosa bliskog baroknoj tradiciji i usmjerena je ka praktičnom umovanju u kojem se filozofija spaja s politikom u namjeri da na društvenom planu stvori bogatu, suvremenu naciju.

Prevladati teološki dogmatizam misaonom sumnjom, nepokolebljivo vjerovati u snagu dokaza na temelju znanstvenog iskustva, uzdizati principe moralnointelektualne savjesti i slobode misli, razotkrivati retoriku jalovih kazuističkih igara riječima i fanatičnu zaslijepljenost smatrati jednom od najopasnijih oboljenja ljudskog uma, enciklopedička su nastojanja ozrcaljena u djelima velikog splitskog polihistora. Veze sa znanstvenim i literarnim umovima zapadnoeuropskoga kulturnog kruga, Bajamonti je održavao »kulturom pisma« ostvarujući tako jedan novi lik intelektualca, koji će, zagovarajući pluralizam duhovnosti, na pijedestal čovjekova vrijednosnog sustava postaviti razum. Krug njegovih prijatelja i poznanika bio je uistinu širok, o čemu svjedoče pisma sačuvana u nekoliko sveščića na ukupno 227 ispisanih stranica u splitskom Arheološkom muzeju. Bio je iskren štovatelj, sakupljač i proučavatelj djela brojnih znanstvenika, književnika i umjetnika, među kojima znatno mjesto pripada Ruđeru Boškoviću, dubrovačkom uče-

njaku čiji opus tvori zasebnu epohu u povijesti prirodoslovlja među Hrvatima. Obradujući izvornu građu, ovaj tekst donosi prvi cjeloviti prikaz Bajamontijevih djela posvećenih Boškoviću, potvrđujući stoljetnu kulturnu suradnju i povezanost hrvatskih kulturnih središta na ovom dijelu Mediterana.

NEBOJŠA VASIĆ

Pedagoški fakultet, Zenica

Između istoka i zapada: mogućnost(i) mediteranskog dijaloga

Na osnovu knjige *Srce istočnjačke filozofije* koju sam objavio u redakciji Hijatus i višegodišnjeg istraživanja orijentalne misli, nastojao sam definirati zajedničke točke mediteranske filozofske misli i istočnjačke filozofije, na tragu promišljanja mediteranskog multikulturalizma i poticaja mediteranske filozofije za utemeljenje globalnog ethosa kao pretpostavke međucivilizacijskog dijaloga. Imajući u vidu vremensku ograničenost izlaganja i kompleksnost teme izabrao sam fragmente mediteranske filozofske misli koji se odnose na ideju ataraksije, aponije i apatije u relaciji sa pojmovima nirvane, samdhija i satorija – stanja lucidne svijesti koja transcendirira dualizam tradicionalnih suprotnosti i sublimira bit filozofskog stremljenja istoka i zapada. *Summum bonum* mediteranske i orijentalne filozofije krije u sebi ontološku i semantičku jezgru koju je Konfucije izrazio čuvenom sentencom: *Jedno koje proživljava sve*. Mogućnost dijaloga istoka i zapada potencira ideju filozofskog savršenstva i teleološkog usmjerenja metafizičkog razmišljanja koje se ne može reducirati na plitkost pragmatične misli i utilitarne etike. Ideja tolerancije kao pretpostavke opstanka i digniteta nalazi svoje čvrsto filozofsko uporište u mediteranskoj i orijentalnoj misli u suglasju s taoističkim uvidom: *Nebo je uvijek na strani dobrog čovjeka*. Okcident bez orijenta je moguć samo kao dan bez noći, muški bez ženskog principa, akcija lišena kontemplacije, prazna retorika odvojena od istinske mudrosti, zemlja bez neba, Aristotel bez Platona, Konfucije bez Lao Cea, religija bez mistike i, konačno, filozofija bez filozofa. Okcident i orijent su dva umjetna antipoda, dva suštinska izazova, dva pitanja koja sudbinski prate mukotrpan hod ljudskog roda k neizvjesnoj destinaciji samoostvarenja ili samouništenja. Stoljećima se najveći umovi spore, apologeti jednog ili drugog puta s dozom prezira za sve što ne pripada njihovom taboru ili svjetonazoru. Teško se oteti dojmu da je genijalnost nerijetko sinonim za isključivost. Osim inherentne srodnosti istoka i

zapada postoje i osobenosti oba puta koje ih čine opozitivnim i teško uskladjivim. Gnoseologija istoka je uronjena u neposredno iskustvo duha, dok je zapad više fasciniran akademskom spekulacijom kao najuzvišenijim filozofskim darom. Koliko je to protuslovno naglasio je Seneka: *Filozofija je lijek, a ne poslastica*. Istok (kao metafora i simbol univerzalnih vrijednosti koji je snažno prisutan u mediteranskoj filozofiji) mora se iznova roditi u srcima ljudi kao suštinska potreba za osmišljavanjem egzistencije na načelima istinskog razumijevanja, nenasilja i tolerancije. Kozmopolitska svijest (koja nije površni eklekticism nego duboki uvid u ontološku jezgru čovjeka) jedina može nadrasti klaustrofobične okvire plemenskog života i vratiti nas izvoru Vrline. Mediteranska filozofija ima obilje mjesta koja potiču takvo razmišljanje i usmjeravaju naš put k *Jednom koje prožima sve*. Nažalost, danas mnogi, zbog svoje letargične prepuštenosti stihiji vremena, više podsjećaju na somnabuliste opijene monotonom mantrom ovog svijeta nego na sinove Logosa. Zagušeni nepodnošljivom prazninom inertnog života oponenti autentične duhovnosti negiraju svaku mogućnost metafizičkog poniranja kao besmisleno traćenje vremena primjereno infantilnom stanju ljudske svijesti. Ništa novo, skepticizam koji prerasta u bezdušni cinizam je oduvijek bio jalovi napor da se vlastita besmislenost i nemoć digne na nivo univerzalnog principa.

Ali sve dok ima ljudi koji, unatoč svemu, još uvijek vjeruju u uzvišenu istinu o sveopćem bratstvu svih ljudi, svih kultura naroda i rasa, postoji nada za ovaj svijet. Mediteranska filozofija uveliko podržava kozmopolitski stav u kojem se ne gube razlike i osobenosti, niti reducira bogatstvo svijeta na nivo bezlične i amorfne mase. Moj referat bio bi skroman napor da se ohrabri i metafizički osmisli dijalog istoka i zapada, da se bolje razumijemo i da, zbog hiperbolične različitosti zaboravimo suštinu koja nas jedina može sačuvati od besmislenog sunovrata i sudara civilizacija.

DAFNE VIDANEC

Zagreb

Aristotelova ideja nepokrenutog pokretača kao model za mišljenje i razumijevanje moralne dimenzije osobnog identiteta

Zanimljiva je činjenica da Aristotelovo najvažnije, najznačajnije i najdublje djelo *Metafizika* koja čini krunu njegova znanstveno-filozofskoga opusa među svojim redcima ne skriva i ne otkriva samo tajnu o bitku prirodnih i natprirodnih stvari – o bitku i biti bića koja su istovremeno u konstantnoj mijeni i nastajanju, s jedne strane, a opet posjeduju stano vitu trajnu i nepromjenljivu okosnicu, s druge; već daje uvid u ono što bismo na tragu Charlesa Taylora mogli nominalno označiti »pitanjem naravi sâmog razumijevanja«. Razumijevanja koje se odnosi na sve ono što se tiče čovjeka kao kontingentnoga bića, a to je ponajprije njegov kapacitet opažanja, spoznavanja i mišljenja svekolike i kompleksne zbilje.

Analizirajući sadržaj i koncepciju određenih segmenata ili fragmenata Aristotelove *Metafizike*, posebice onih koji se referiraju na *knjigu A*, moguće je uočiti, da govoreći o »nepokrenutom pokretaču« i koristeći attribute koje je mnogo stoljeća kasnije preuzela skolastička misao predvođena Albertom Velikim, Tomom iz Akvina i Dunsom Scotusom sa ciljem da uz pomoć filozofskoga govora protumači smisao i svrhu svetopisamske Objave, Aristotelove teologijske implikacije reflektiraju moralnu dimenziju egzistencije ljudskoga bitka. Aristotelovu raspravu ekspliciranu u *knjizi A* moguće je misliti kao raspravu o razumijevanju moralne dimenzije osobnoga identiteta koji, budući je vremenit i podložan kontinuiranim promjenama, po svojoj prirodi žudi za trajnošću, postojanošću i vječnošću. Uzmimo da je Aristotelov »nepokrenuti pokretač« ikona ovog potonjeg; ikona koja se oživotvoruje tek umskim zrenjem kao počelom koje pokreće čovjekovu sveukupnu egzistenciju: duhovnu i materijalnu; čuvstvenu i intuitivnu. U sadržaju ovog izlaganja autorica želi pružiti uvid ne u temeljne postavke *Metafizike* i njihovo

tumačenje, već pojmovno i logički-racionalno istražiti mogućnost veze između Aristotelove ideje Boga i Taylorove ideje osobnog identiteta kojemu je potka nepromjenljivo i konstantno vrhovno Dobro. Referirajući se na drugo, autorica će se u svom izlaganju oslanjati na Taylorovu koncepciju identiteta koja u svojoj misaonoj strukturi sadrži podosta Aristotelove koncepcije nepokrenutog pokretača.

ADRESAR SUDIONIKA

Sead Alić

Centar za filozofiju medija
Petrovogorska 18
10000 Zagreb
e-mail: sead.alic@phenomedia.org
www.seadalic.org

Lucijana Armanda

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Sinjska 2
21000 Split
e-mail: larmanda@ffst.hr

Zoran Arsović

Univerzitet u Banjoj Luci
Filozofski fakultet
Nikole Pašića 24
78000 Banja Luka
Bosna i Hercegovina
e-mail: arsovic@blic.net

Miroslav Artić

Lermanova 53
10 000 Zagreb
e-mail: miroslav.artic@inet.hr

Davor Balić

Sveučilište u Osijeku
Filozofski fakultet
Lorenza Jägera 9
31000 Osijek
e-mail: davor.balic@kc.t-com.hr

Pavo Barišić

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Sinjska 2
21000 Split
e-mail: pbarisic@ffst.hr

Gabriela Bašić

A. B. Šimića 6
21000 Split
e-mail: gabbas@ffst.hr

Marin Beroš

Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«
Područni centar Pula
Leharova 1
52100 Pula
e-mail: mberos@pilar.hr

Ivan Bodrožić

Sveučilište u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet
Jandrićeva 21
10000 Zagreb
e-mail: ivan.bodrozic@gmail.com

Daniel Bučan

Zagreb
e-mail: danbucan@yahoo.com

Krešimir Čvrljak

Zavod za povijest hrvatske književnosti,
kazališta i glazbe – HAZU
Opatička 18
10000 Zagreb
e-mail: cvrljakk@hazu.hr

Borislav Dadić

Sveučilište u Zadru
Odjel za filozofiju
Obala kralja P. Krešimira IV., br. 2
23000 Zadar
e-mail: borislav.dadic@st.htnet.hr

Dejan Donev

Euro College-Fakultet biznis administracije
Ul. »Braka Ribar« br.1
1300 Kumanovo
Makedonija
e-mail: d_donev@yahoo.com

Dževad Drino

Univerzitet u Zenici
Pravni fakultet
Fakultetska ulica br.2
72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: dzevad.drino@gmail.com

Ljudevit Hanžek

Ivana Danila 52
21216 Kaštel Stari
e-mail: ljuhan@ffst.hr

Nusret Isanović

Univerzitet u Zenici
Islamski pedagoški fakultet
prof. Juraja Neidharta 15
72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: nusret.isanovic@gmail.com

Marko Jakić

Milićeva 88
21000 Split
e-mail: marko.jakic@hi.t-com.hr

Mirko Jakić

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Sinjska 2
21000 Split
e-mail: mirko.jakic@ffst.hr

Orhan Jašić

JU Srednja medicinska škola
– Jezero
Patriotske lige 67a
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
e-mail: orhanjasic@yahoo.com

Mislav Ježić

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
e-mail: mjezic@ffzg.hr

Zlatko Juras

Matica hrvatska Podstrana
Stožanačka 49
Podstrana
e-mail: zlatkojuras@gmail.com

Željko Kaluđerović

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Odsek za filozofiju
21000 Novi Sad
Srbija
e-mail: zeljko.kaludjerovic@gmail.com

Marko Kardum

Plješivička 8
10000 Zagreb
e-mail: m8kardum@gmail.com

Ivana Knežić

Sveučilište u Zadru
Odjel za filozofiju
Obala kralja Petra Krešimira IV, br. 2.
23000 Zadar
e-mail: iknezic@unizd.hr

Tonći Kokić

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Sinjska 2
21000 Split
e-mail: tkokic@ffst.hr

Ruža Kovačević

Pučko otvoreno učilište
Obala bana Berislavića 15
21220 Trogir
e-mail: ruza28@gmail.com

Spahija Kozlić

Univerzitet u Zenici
Pravni fakultet
Fakultetska broj 3
72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: spahija@gmail.com

Mislav Kukoč

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Sinjska 2
21000 Split
e-mail: mkukoc@pilar.hr

Siniša Matić

Gimnazija Franje Petrića
Obala kneza Trpimira 26
23000 Zadar
e-mail: sinmatic@gmail.com

Josip Mužić

Sveučilište u Splitu
Katoličko bogoslovni fakultet
Zrinsko-frankopanska 19
21000 Split
e-mail: josip.muzic@kbf-st.hr

Zlatan Omerspahić

Univerzitet u Zenici
Fakultetska 3
72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: zlatan.omerspahic@yahoo.com

Jevgenij Paščenko

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
e-mail: jpaschenk@ffzg.hr

Tomislav Petković

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet elektronike i računarstva
Zavod za primijenjenu fiziku
Unska 3
10000 Zagreb
e-mail: Tomislav.Petkovic@fer.hr

Lidija Piskač

Črešnjevo, Varaždinska 11
42201 Beretinec
e-mail: lpiskac@gmail.com

Dragan Poljak

Sveučilište u Splitu
Fakultet elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje
R. Boškovića bb
21000 Split
e-mail: dpoljak@fesb.hr

Tihomir Radić

CROMAR
Spinčićeva 2
21000 Split
e-mail: tihomir.radic1@st.t-com.hr

Vani Roščić

Sveučilište u Zadru
Odjel za filozofiju
Obala kralja Petra Krešimira IV 2
23000 Zadar
e-mail: vroscic@yahoo.it

Katarina Rukavina

Sveučilište u Rijeci
Učiteljski fakultet
Dane Godine 10
51000 Rijeka
e-mail: katarina.rukavina@gs.t-com.hr

Franjo Sokolić

Sveučilište u Splitu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Teslina 12
21000 Split
e-mail: sokolic@pmfst.hr

Rok Svetlič

Univerza na Primorskem
Fakulteta za humanistične študije
Titov trg 5
6000 Koper
Slovenija
e-mail: Rok.svetlic@guest.arnes.si

Lenart Škof

Univerza na Primorskem
Fakulteta za humanistične študije
Titov trg 5
6000 Koper
Slovenija
e-mail: lenart.skof@fhs.upr.si

Željko Škuljević

Univerzitet u Zenici
Fakultetska 3
72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: zeljko.skuljevic@unze.ba

Alen Tafra

Gimnazija Pula
Divkovićeva 2
52100 Pula
e-mail: gordion97@rocketmail.com

Ivana Tomić Ferić

Sveučilište u Splitu
Umjetnička akademija
Zagrebačka 3
21000 Split
e-mail: itomicferic@net.hr

Nebojša Vasić

Univerzitet u Zenici
Pedagoški fakultet
Zmaja od Bosne 56
72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: Neb.Vasic@gmail.com

Dafne Vidanec

Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu
Jordanovac 110
10001 Zagreb
e-mail: dafne.vidanec@gmail.com

IZDAVAČI
Hrvatsko filozofsko društvo
i
Odsjek za filozofiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

ZA IZDAVAČA
Lino Veljak

UREDнице
Marita Brčić
Mira Matijević

KOREKTURA
Krešimir Babel

DESIGN KORICA
Luka Gusić

PRIJELOM TEKSTA
OCEAN GRAF, Zagreb

TISAK
GRAFOMARK, Zagreb

NAKLADA
200

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice
u Zagrebu pod brojem 761407.

ISBN 978-953-164-155-5

